

25547

Lappland

Arjeplogs sn

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

19/2 64.

Vikberg, Lyöta. 1964.

ULM 17: s frägel. M. 82 Matordning.

11 bl. 4:

25547

Ex. 050

Frågelista M. 82.

1

1/ Matordning.

Måltid = mål, "me-dagen" = mid-dags-mat. "fta-vahl" = afton-vard.

2/ Erd, måklig, måttande måltid = "skräva-mål." — Om någon inte ville förtära det han bjöds på, kunde han få höra: "Hä är inget tugg-mål = " Här tuggas, el. krusas inte. Vill du inte ha så lit bli!"

3/ Mat-dags.

4/ _____ ?

5/ "Mella-mål" = mellan-mål.

6/ Nej.

7/ Brukost vid 9 tiden. Middag kl. 2 em. Aftonvard kl. 6 em. Krällsmat kl. 9 em. regelbundet vintertid.

8/ På sommaren under brädaste skördetiden kunde väl middags-tiden förskjutas, men som

regel hölls mat-tiderna.

9. I dessa trakter har ju "fisken" varit en ständigt återkommande maträtt i olika former: kokt, stekt, grav-saltad, rökt och förkad både till helg och vardag. Men en liten skillnad var det ändå på vardagar och söndagar. När husmor kärnade smör på lördagen fick varje barn en "lördags-smörgås" = en klotformad smör-klick, c. a. 1 hg. i vikt eller något mer. Mitt på klotet satt dessutom en liten smörkula som pynt. Detta smörför-råd fick ägarin själv förvalta efter behag under veckan. Somliga förmådde spara på smöret, så att det räckte alla sju dagarna, medan däremot andra gjorde slut på sin ranson före onsdagen t. ex. Smör rankades inte alltid

till vardags, men på söndagen
kom den varan fram. Inte bara
fisk förskom i kosten utan även kött,
renkött, fågelkött, nötkött många
gångar under, och givetvis var sön-
dagsmiddagens rätt mera "fest-
betonad än vardagens. - Det var
också brukligt att främmande för-
plägades 'i hammarn'; ty ~~han~~ el-
ler de skulle inte behöva trängas
med familjens medlemmar. Då
kunde också vår särskild god-
bit serveras gästen. I våra byg-
der var det ju så långt till
affärer, så att fastän jag ej
hört det ontalas, så antar jag,
att husmödrarna alltid ordna-
de så, att de hade något extra
att tillgripa vid speciella besök
av "finare" folk. Men något namn
på sådan mat fanns inte.

10.

Sovel betecknar fett i alla former eller något gott som tillsats till bröd såsom ost eller torr-kött. Sovel kallas nog all mat, som har till uppgift att göra en annans näringsfattig föda mera mättande, el. så att magen får arbeta längre. Tex. potatis med en sillbit som sovel. — Lapparna tillverkade ett slags 'sovel' som består av vissa unga gröna blad, och som kallas "jaino", men jag kan inte receptet. —

"Ont om sovel" säger man, när det börjar bli slut på ovan-nämnda till-satser.

Adjektivet 'sovlig' finns ej i vårt språk. Verbet sovla finns och betyder hos oss att göra maten bättre.

Hänvisar till ovanstående. Har ej hört eller lärt någon annan betydelse av verbet. "Sovel" har alltid hetat sovel här i bygden.

ULMA 25547. Göta Vikberg. 1964

LPL. ARJEPLOG

Frgl. M 82

IV

10./ Mat som ej är sovel har ingen annan benämning än mat. V.

11./ Nej. —

12./ Ordet matsäck har använts och använts fortfarande och har samma betydelse som i riks-språket.

Andra namn brår i bygden är näst och näst-säck.

Matsäck el. näst måste användas vid valning av kreatur, vedhuggning i skogen, slätter på myrar långt från hemmet, skogs-huggning o. d. samt vid färder till kyrkhelger eller andra långresor.

Utrusta med matsäck har betat:

"Rust in näst-säcken" eller

"Rust till ~~näst~~ näst m.," även näst-göra.

13. Lämpelig mat för matsäck: Torr fisk, torrt kött, ost, hårt bröd, lång-mjölks-smör, mjöl, salt, kaffe

13. socker, salt fläsk, söt mjölk, ^{kall} blodkero, VI
merost, kall pannkaka, torkat
renblod, som mjuktades upp i kallt
vatten och gjordes blodpalt eller
pannkaka av. Då togs fläskst
till sovel exempelvis.

14. Maträcken förvarades i skinnräck-
ryggsäck, kallad "barke-räck"
emdan skimmets oftast var hem-
barakat = hängarvat. På långfärder
med häst och städe packades mat-
räcken, "måsten" ner i en laggad,
stor ask med järnbeslag och
lås, (kallades "matspann") eller
ett rejält träskrin = "matskrin".
Smörret förvarades i en särskild
oval träask = smörask. Inte alla
hade en matspann eller ett mat-
skrin utan många hade endast
sin skinn-ryggsäck vid både kor-
tare och längre färder. Duckes kagge

ULMA 25547. Göta Vikberg. 1964

LPL. ARJEPLOG

Frgl. M 82

14/ hette "drickskagg."

15/

16. Ett stycke nylopt ost, kopbramat i handen,
hette "ostmus."

17/

? —

Bords seder.

18. Bordsbönerna lästes mest tyst. Kväfall förekom knappast vid läsande av bordsbön.

19/ Min far och mor, som föddes vid mitten av el. rättare omkring 1860, berättade, att de i sin barndom intog mat, sittande kring ett "matsäte," där hela familjen för övrigt var samlad. Bordet användes nog också ibland. Kött-skålen, fisk-dito, grötgrytan el. "fil-träget" placerades, där det passade bäst. Pigor, drängar och födo-rädsfolk fingo deltaga i måltiden hos hyggliga husbondefolk, men i somliga hem fick s.k. rotolijon

ULMA 25547. Göta Vikberg. 1964

LPL. ARJEPLOG

Frgl. M 82

VII

19. intaga sin föda vid spisen. Barn kunde få äta vid skåpet i köket. Skåpet hade en nedfällbar lucka, som kallades "klaff." Att "äta vid klaffen" var vanligt bland barnen i en del hem.

Karlarna hade näppeligen huvudbonaden på under måltiden, även om de annars uppträdde i mössa. Hur kvinnorna betedde sig, när det gällde måltider och huvudkläden har jag aldrig hört något om.

20. Ända in mot 1918-20 förekom det i en del hem att endast husefadern tog plats sittande vid bordet, medan kvinnorna stodo i närheten och benade fisk, skalade potatis, som de plockade från faten, vilka placerats på bordet framför

VIII
ULMA 25547. Göta Vikberg. 1964
LPL. ARJEPLOG
Frgl. M 82

20. hustrunden. Då åt barnen vid sto. IX
lar och säten litet var som helst.
Denna red förekom dock mera
i utkanterna av socknen, ej
i centralare delar, där folk
färdades litet oftare.

21. I somliga hem hade väl husfar en
egen sked, som han efter målti-
den slickade av och ~~st~~ sen fäste
i någon springa i timmer-råg-
gen ovanför sin matplats,
men mera vanligt var nog
ändå att alla använda mat-
käril och redskap diskades
i varmt vatten och torkades.
Kniv, gaffel, sked och tallrikar
användes här för över 80 år sedan
även i vardagslag.

22. Köttet serverades i träskålar
eller träg, som placerades fram-
för de ätande. Hur ofta fingrar-
na

22. användes berodde väl mest på
hur rentanna personerna själva
oro. Något dicket uttryck för det-
ta har jag ej hört.

23. _____

24. Nej.

25. Inga speciella uttryck för det första.
Stå glupskt. = "slavsa i sej."

Inga särskilda ord eller bud för
hur man borde göra, när det
gällde rapning. Folk rapade eller
lät bli alltefter vana eller sed.
Man rapa hette då: "Repa."

26. "Vila middag" var vanligt i både
ord och gärningar. En timme
ansågs lämplig.

27. Här i trakten har det isynnerhet
i forna tider på grund av de långa
avstånden aldrig varit vanligt
att stänga = låsa dörren, utan
den som kom fick stiga in vilken

ULMA 25547. Göta Vikberg. 1964

LPL. ARJEPLOG

Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 25547

Göta Vikberg 1964. ARJEPLOG

LAPPL.

27.

tid på dygnet det än var. Att någon trädde inom dörren under pågående måltid var ingenting märkvärdigt. knappast någon fordrade eller uttalade en ursäkt i det sammanhanget. Men alla gäster måste undfågnas, ty även om de hade matrack med, hörde det till god ton att bjuda på något - och resenärerna var ofta ganska trötta av en- eller två- eller fler-mila-färderna.

ULMA 25547. Göta Vikberg. 1964
LPL. ARJEPLOG
Frgl. M 82

XL